EENIGE OPMERKINGEN

OMTRENT

DEN STOFFELIJKEN TOESTAND VAN HET EILAND CURAÇAO.

Gedurende mijn tienjarig verblijf op Curaçao zag, hoorde en onderzocht ik veel wat gedeeltelijk reeds in vorige jaren is bekend gemaakt in: *Curaçao, Herinneringen en Schetsen*, Leiden, bij A. W. Sythoff, 1857; *de Hervormde, thans vereenigde Protestantsche Gemeente van Curaçao*, opgenomen in het Archief voor kerkelijke geschiedenis, bijzonder betreffende Nederland, jaargang 1860; *Eenige bijzonderheden betreffende de voormalige Evangelisch Luthersche Gemeente op Curaçao*, Leiden, bij A. W. Sythoff, 1865. Ik maakte ook eenige opmerkingen over den maatschappelijken, stoffelijken, zedelijken en godsdienstigen toestand op dat eiland, waarvan dat gedeelte, dat ik het *stoffelijke* noemde, misschien wel eene plaats zou kunnen beslaan in de Bijdragen van het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indie. Ik bied die opmerkingen het Bestuur aan; het beoordeele of zij der plaatsing waardig zijn!

Gewoonlijk worden onder den naam van *stoffelijken toestand* van een gewest of land, begrepen de middelen van bestaan, de takken van nijverheid, de uitoefening van ambachten en bedrijven en alles, wat bevorderlijk kan zijn, om de welvaart van een land of gewest te vestigen, in stand te houden en uit te breiden. Deze toestand is, naar gelang van de kleine uitgebreidheid van Curaçao, van den inhoud des bodems en van de geringe bevolking, ongeveer 20,000 zielen, niet van belang ontbloot, en tot eer van de inwoners van dat eiland moet gezegd worden, dat verre het grootste gedeelte van hen die middelen bij de hand neemt, welke voorhanden zijn, en hun bestaan en dat der hunnen kunnen verzekeren en verbeteren.

Daar Curaçao eene zeer goede en zeer veilige haven heeft, de beste en tevens de ruimste van geheel West-Indie, hebben koophandel en zeevaart reeds oudtijds de middelen van bestaan uitgemaakt en zijn dit steeds nog gebleven. Want ofschoon handel en zeevaart, die thans nog worden uitgeoefend, niet in vergelijking kunnen komen met die van b. v. eene eeuw geleden, zoo blijven zij echter, alhoewel dan op eene veel kleinere schaal, de hoofdbronnen van het bestaan der inwoners. De handel met Europa, bijzonder met het moederland, is tegenwoordig wel zeer gering, vooral omdat men moeite heeft retourladingen te vinden, doch die, welke met het werelddeel waarin Curaçao is gelegen, gedreven wordt, is geenszins onbeduidend. En daarvoor bestaat reden en noodzakelijkheid; want, omdat het eiland zijne inwoners niet kan voeden en er geene fabrieken zijn, ten minste niet van eenigen naam, moet bijna alles wat tot voeding en veraangenaming des levens kan strekken, moeten bijna alle artikelen van kleeding, van gemak, van weelde, alle benoodigdheden voor onderscheidene takken van bedrijf en nering, ik zou haast zeggen voor *alle* takken, worden aangevoerd en daar, door de gesteldheid van het klimaat, alles aan spoedig bederf onderhevig is, op den duur worden aangevoerd. Dit geschiedt nu wel niet met zeer groote schepen, maar vooral met goed gebouwde en snelzeilende schoeners, bijzonder bestemd en geschikt voor de vaart op de Karaibische zee, waarop men zeer zelden met stormen of onweder te kampen heeft en welke vaartuigen dan ook onderscheidene jaren in de vaart kunnen blijven totdat zij, na herhaaldelijk opgeknapt te zijn, door ouderdom moeten gesloopt worden. Gewoonlijk worden er 's jaars 5 schoeners van stapel gelaten, die met elkaar p. m. 300 ton meten. [1]

Omtrent de dusgenoemde orkaanmaanden merk ik hier op, dat die gerekend worden aan te vangen met de eerste nieuwe maan in Julij en voort te duren tot de eerste in November. Daar Curaçao gelegen is op 12° N. B., tot welken graad de orkanen, die evenwel niet alle jaar woeden, zich niet uitstrekken (er verloopen wel eens jaren achtereen zonder dat zich één orkaan vertoont), zoo is er, in die maanden, van Curaçao wel vaart naar de dusgenoemde Spaansche kust (Venezuela, Columbia, enz.) doch zelden naar de bovenwinds-eilanden St. Thomas, St. Eustatius, Porto Rico enz. De paketboot echter van Curaçao

---

[1] Zie de Statistiek als Bijlage hierbij gevoegd.

naar St. Thomas volbrengt geregeld tweemaal in de maand zijn togt; alleen is windstilte en sterke stroom wel eens oorzaak dat zij te laat op St. Thomas aankomt en de passagiers en brieven dan eene halve maand daar moeten blijven wachten.

Er zijn slechts 5 à 6 Nederlandsche schepen die in de vaart tusschen Curaçao en Amsterdam of Rotterdam, de reis gewoonlijk tweemaal 's jaars volbrengen. Deze brengen voor het grootste gedeelte provisiën aan, bestaande in aardappelen, boter, kaas, rookvleesch, ham, blikjes met ingemaakte etenswaren, kisten met jenever, grootendeels weder voor den uitvoer bestemd, wijn, likeuren, stukgoederen enz. Deze en andere goederen worden gewoonlijk in consignatie aangebragt, ofschoon de kapiteins ook het een en ander hebben dat zij voor eigen rekening verkoopen; vooral de kapiteins welke reeds meermalen op Curaçao gevaren hebben en weten wat er gewild is en goeden aftrek heeft. Eenige weinige kapiteins varen geheel voor eigen rekening, en in dat geval wordt hun meestal al zeer spoedig het grootste gedeelte hunner lading in massa door kooplieden afgekocht; zelfs varen sommige kooplieden hen met de loodsboot te gemoet vóór de schepen nog binnen de haven zijn, bepalen dan eigendunkelijk den prijs, vooral als er wat gebrek aan het een en ander is en zetten de goederen weder aan de tweede hand af, die, zoowel als de derde en vierde er oo khare winst van moeten hebben. Uit het moederland komen ook soms transportschepen, vaartuigen, die tegelijk met of zonder militairen ter aanvulling van het garnizoen, proviand voor de zeemagt, op Curaçao gestationeerd en ook voor de landmagt aanbrengen, benevens krijgsbenoodigdheden, die dan in de magazijnen met de kleedingstukken enz., soms zoo lang worden opgelegd dat zij niet meer bruikbaar zijn en dan in het openbaar tot zeer lage prijzen verkocht worden. Somtijds zijn die transportschepen oorlogschepen met genoemde bestemming naar Curaçao uitgerust.

Behalve die uit het moederland komen nog gewoonlijk een 20tal groote schepen op Curaçao aan en de meeste daarvan uit Engeland, welke laatste hoofdzakelijk steenkolen aanbrengen voor rekening van particulieren, zoowel om de Nederlandsche oorlogschepen als andere stoomschepen, die de haven binnenloopen en er gebrek aan hebben, daarvan te voorzien. Sedert de stoompaketvaart met de *Vice-Admiraal Rijk* in het jaar 1857 heeft opgehouden (die bodem wordt thans weer in Suriname gebruikt, nadat de machinerien in Nederland vernieuwd zijn, om de mail van

Paramaribo naar Demerary over te brengen, doch laat altijd nog veel te wenschen over; 't is een ongemakkelijk zeeschip!) heeft Curaçao geen stoomschepen meer. De overige schepen komen uit Hamburg en andere noordsche havens, welke bodems ook meestal een gedeelte der lading inhebben voor de Spaansche kust, want dáár, vooral op Puerto-Cabello en Maracaïbo zijn vele Duitsche handelskantoren gevestigd; die schepen nemen daar dan ook retourladingen in, meestal in geelhout bestaande en koffij, of ook wel stevenen zij naar Santa Martha of Carthagena in de republiek of de Vereenigde Staten van Columbia, om huiden, tabak enz. in te nemen.

Uit de Noord-Amerikaansche havens loopen gewoonlijk een 50tal schepen jaarlijks de havens van Curaçao binnen en uit de havens der Zuid-Amerikaansche Staten bij de 400. Met deze wordt het grootste gedeelte der levensbenoodigdheden en der andere artikelen aangevoerd, welke men op Curaçao behoeft, en die dan ook veel goedkooper kunnen afgezet worden dan die uit Europa worden aangebragt, daar de vaart korter duurt en de vracht ook minder kost. Vooral brengen de laatstgenoemde vruchten aan, zooals bananen, suiker, koffij, cacao, ook geel- of verfhout, en constructiehout voor het inwendige der schepen, terwijl planken of deelen meestal uit Noord-Amerika worden aangevoerd.

Uit de West-Indische koloniale havens komen ook gewoonlijk ongeveer 400 schepen of scheepjes aan; die vaart wordt meestal door kleine schoeners of barken (één mast vaartuigjes, eigenlijk slechts groote overdekte booten) uitgeoefend; en het grootste deel dier scheepjes komt dààrom slechts naar Curaçao, om van daar levensmiddelen en benoodigdheden naar de andere eilanden, met name naar Bonaire en Aruba over te brengen, want op die eilanden bestaat geen regtstreeksche vaart door andere schepen, als alleen bij wijze van uitzondering. Van Bonaire evenwel wordt naar Curaçao kalk aangebragt, die op dat eiland of op de Aves en de Roques-eilanden gebrand is, benevens geel- of verfhout en brandhout, zooals ook soms van Aruba. Daar Bonaire en Aruba vrijhavens zijn, verkrijgen de goederen van Curaçao daarheen gevoerd, een bewijs van inlading of manifest en betalen alsdan geen inkomende regten; maar de andere schepen moeten aldaar een inkomond regt van 6 pCt. voldoen, berekend naar de factuur. Omdat genoemde eilanden beschouwd worden als domeinen, mag geen ingezetene een boom kappen. Het gouvernement laat dat

doen. Op Aruba bevindt zich veel pokhout, eene soort van zeer hard hout, waarvan zeer fraaije voorwerpen tot huisgebruik gedraaid worden, gelijk aschbakjes, vijzels, deurknoppen, enz.

Over het algemeen kan men rekenen dat in de haven van Curaçao jaarlijks worden ingeklaard een 1000tal grootere en kleinere vaartuigen en even zooveel uitgeklaard, die te zamen ongeveer 50,000 ton meten. [1] De handel en vaart op Curaçao is vrij, behoudens inachtneming der plaatselijke reglementen. Alleen 1 pCt. van alle ingevoerde goederen is verschuldigd. Dit heeft zoowel betrekking op hetgeen de koopman, als wat de particulier ontvangt en eenvoudig tot geschenk moet dienen; de door- en uitvoer zijn geheel vrij. De haven- en liggelden zijn zeer matig gesteld, ofschoon het aanleggen aan kaaijen van particulieren nog al vrij duur kan berekend worden, ook zelfs wanneer er maar een tros wordt vastgemaakt. Evenwel is men in den laatsten tijd stilzwijgend overeengekomen, dat een schoener *f* 8 betaalt en grootere schepen naar evenredigheid, van *f* 16 tot *f* 20. De formaliteiten, waaraan de handel en scheepvaart zijn onderhevig, zijn gering in getal, zoodat wat dit een en ander aangaat, er veel aanmoediging voor den handel is gegeven. Was dit in werking gebragt vóór of tegelijker tijd, dat de handel en vaart op St. Thomas werd vrijgesteld, Curaçao zou er zeer veel bij gewonnen hebben.

Er is op het eiland Curaçao geen strandvonderij. Zelden echter gebeurt het dat op de kusten schepen stranden. Geschiedt dit echter, dan wordt dit door seinen van de verschillende seinposten bekend gemaakt en zoodra mogelijk door manschappen van 's lands oorlogschepen, die in de haven gestationneerd zijn, hulp verleend en worden de goederen, die door de opvarenden zelven nog niet gered zijn, geborgen. Doch als er een schip op strand loopt, is er meestal weinig kans om iets meer te redden dan ter naauwernood het leven, daar de schepen tegen den rotsachtigen oever en door de zware branding spoedig, zoo niet in weinige oogenblikken, verbrijzeld worden. Zoo is vóór eenige jaren nog de paketboot vergaan, die tusschen Curaçao en St. Thomas voer; en vóór een paar jaar 's lands oorlogsschoener Atalante.

Van de seinposten, welke op verschillende punten van het eiland, in de onderscheiden divisiën, benevens op het fort Nassau, een kwartier van de Willemstad gelegen, en op het fort Amsterdam, gevestigd zijn, en elk door een seinmeester en sein-

[1] Zie de statistieke opgaven hierachter.

wachter bediend worden, wordt te kennen gegeven zoodra er een schip in het gezigt is en met den verrekijker onderscheiden kan worden, welk soort van schip het is, welke vlag het voert en van welke streek het komt. Als er een oorlogschip aankomt of uitgaat, wordt nog van het fort Nassau de vlag geheschen. Van de binnenvallende Venezuëlaansche oorlogschoeners wordt geen notitie genomen, doch andere oorlogschepen geven gewoonlijk bij het binnenkomen of verlaten der haven een salut, hetgeen van het Waterfort of van het Riffort naar behooren wordt beantwoord.

De natiën, welke op Curaçao den meesten handel drijven, hebben aldaar òf een consul, zooals de Engelschen, de Noord-Amerikanen, òf commerciëele agenten, die echter geen exequatuur of erkenningsbrief hebben; deze zijn gewoonlijk, echter niet altijd, inboorlingen. Eenigen hunner dragen de distinctieve teekenen hunner betrekking. Zij hangen echter dit wapenbord hunner natie niet uit en slechts een enkele steekt de vlag op der natie, die hij vertegenwoordigt.

De meeste der op Curaçao in de vaart zijnde schoeners, zijn ook aldaar gebouwd. De werven, die te voren in grooter getal waren, bepalen zich nu slechts tot 3; op een enkel stuk gronds wordt nog wel eens een klein vaartuig gebouwd of hersteld, zooals ponten. Als men de grootere en kleinere werven bij elkaar rekent, zijn er 3 oostwerven, 3 westwerven, 1 in het Waaigat en 1 in het Schottegat. Slechts zelden worden er kielen gelegd van schoeners der grootste soort; de Curaçaosche schoeners hebben evenwel den naam en ook de daad van zeer snelzeilend te zijn en uitmuntend bij den wind en tegen stroom te kunnen opwerken. De gebouwde zijn dan ook spoedig verkocht en wel tot hooge prijzen. 't Is geen zeldzaamheid dat voor een schoener *f* 20,000 betaald wordt. Het afloopen van een schoener geschiedt hier gewoonlijk geheel anders dan in het moederland; het is namelijk geen afloopen, maar het schip wordt in zijn geheele lengte van den kant af in het water geworpen. Daaraan is niets bijzonders te zien, dan alleen het tobben der werklieden om het schip in het water te krijgen. Is het water, waar de werf zich bevindt, wat ondiep, dan laat men het schip op luchtdigte vaten vallen en brengt het zóó naar dieper water. Men begrijpt dat dit niet zeer gemakkelijk is en dat daardoor het schip wel wat kan lijden. Op die werven worden ook de zoogenoemde ponten of pontjes gebouwd, langwerpige breede bakken, bestemd om de menschen van den

eenen naar den anderen kant der haven, of van de stad naar Schaerloo over te brengen, goederen te vervoeren en putwater van plantages te halen; deze laatste heeten kano's. Deze pontjes, die op bepaalde plaatsen liggen, genommerd zijn en onder toezigt der policie staan, vindt men in grooten getale, wel meer dan 100. Zij worden gewrikt en zijn òf het eigendom vàn den man die wrikt òf worden door hem van een ander gehuurd. Het bepaalde overvaargeld over de haven is 3 cent, bij Schaerloo 2 cent; men kan ook meer geven. Een fatsoenlijk mensch geeft gewoonlijk 2 plak of Curaçaosche stuivers, ter waarde van 5 centen. Onderscheiden geringe lieden en dienstboden, die tegelijk willen overgevoerd worden, doch dan wachten moeten tot de pont vol is, betalen dan slechts 1 cent. Tot gemak van de overvarenden en ter voorkoming van ongelukken worden des avonds en des nachts bij donkere maan, aan de ligplaatsen lantaarns ontstoken. Ook des nachts moet er een bepaald getal pontjes ter overvaart gereed liggen. Eenige weinige pontjes van particulieren hebben eene tent op, van boven van hout, op de zijden van zeildoek, welke tent er kan afgenomen worden. Om pontjes te mogen voeren, moet men voorzien zijn van een patent, dat voor 3 maanden verleend wordt tegen betaling van ƒ2.25, gelijk staande met 2½ cent dagelijks. Waarlijk eene zeer geringe belasting, als men berekent dat de pontjeswrikkers door elkaar dagelijks ƒ2 verdienen.

De vischvangst is op Curaçao slechts van weinig beteekenis. Met schoeners wordt zij niet uitgeoefend, maar met kano's, van meer of mindere grootte, de meeste echter slechts voor één man geschikt, die hetzij in de haven, of even er buiten, of in andere baaijen van het eiland tot de vischvangst worden gebezigd. De aanvoer is daardoor ook gering en de prijs meestal zeer hoog, behalve voor eene soort van katvisch, die met netten in de haven gevangen wordt. De visschers vinden dan ook slechts een karig loon voor hun moeijelijk bedrijf, behooren tot den geringsten stand en worden spoedig afgewerkt en oud, daar zij veeltijds met de voeten in het water moeten zitten, of wel, zooals in de haven, door het water moeten baden, en komen dan ten laste van de armenkassen, indien zij niet door hunne familie kunnen ondersteund worden; hetgeen zeer zelden kan geschieden, daar die even zoo arm is als zij zelven. De smaak van den meesten visch is zeer goed: doch op zekeren tijd in het jaar moet men zich van zekere soorten onthouden (de inboorlingen

zeggen in de maanden, waarin geen *r* is), vooral van de sardijntjes en den pikoer of snoek, omdat die dan vergiftigd zijn en zware ongesteldheden, ja, den dood zelfs kunnen veroorzaken, als men niet spoedig tegenmiddelen kan gebruiken. De inlanders zeggen en de ondervinding heeft dit bewaarheid, dat het beste tegengift is een sterke rumgrog. Men gist dat die vergiftigde eigenschap van den visch daaraan is toe te schrijven, dat er op zekere plaatsen in de Karaïbische zee koperbanken zijn, waarop de visch aast. Behalve de opgenoemde soorten heeft men op Curaçao den grooten koningsvisch en karpitaan, den rooden visch, den masbanka, den jager, den vliegenden visch of boeladoor, den tong, den Jakob-Everts, in de wandeling jakopeper genoemd, en andere. Veel gedroogde koningsvisch wordt van Aruba aangevoerd, waar men zich bij de Venezuëlaansche kust, nabij het eiland Los Taques, met kleine schoeners op de vischvangst toelegt. Ook andere gedroogde en gezouten vischsoorten worden van Amerika en van elders aangebragt, zooals de bakkeljaauw (niet kabeljaauw), makreel, stokvisch, haring, die wel zoo fijn niet is als de Hollandsche, maar toch goed smaakt; evenwel kan de Amerikaansche visch verschrikkelijk zout zijn en daardoor bijna oneetbaar, als ook gerookte bokking; bovendien ook gezouten zalm, dien men echter, zooals ook eenige andere soorten, ook versch in blikjes bekomen kan. Op het vangen van kreeften, krabben, oesters en mosselen, ofschoon die er in voldoende getal zijn, legt men zich weinig toe, evenmin op het vangen van garnalen, die zeer groot en ook uitnemend van smaak zijn. De zeeschildpad wordt nog al menigvuldig aangevoerd; maar van paling hebben de inwoners een afkeer, men verklaart ze slangen te zijn. Onder de zeepaling vindt men vele vergiftigde soorten; ook de beveraal. Er is op Curaçao wel geen eigenlijke vischmarkt, ofschoon een plek grond dien naam draagt, maar vrouwen belasten zich met den verkoop aan de huizen. In het algemeen kan men de vischvangst op Curaçao niet als een tak van nijverheid aanmerken; zeker is het echter, dat die veel kon worden uitgebreid en goede verdiensten zou opleveren, indien men er schepen voor gebruikte, die zee konden bouwen. Nu toch moet een groot deel der bevolking, die tot de R. K. godsdienst behoort, zich zeer ten nadeele der gezondheid soms met stinkenden bakkeljaauw en ouden gezouten visch behelpen. Er zijn evenwel enkele plantages, waarvan het personeel zich hoofdzakelijk op de vischvangst toelegt, zooals

Tabak-koraal aan de St. Jorisbaai. De schamele bewoners van de Westpunt zijn grootendeels visschers, doch de afstand van daar naar de stad bedraagt eenige uren, zoodat zij er den visch zelden versch kunnen brengen; maar die dan goed overkomt, moet men schreeuwend duur betalen.

Nevens koophandel en zeevaart moeten als takken van nijverheid en van bestaan der inwoners vooral ook beschouwd worden landbouw, veeteelt, zoutteelt. En wel de landbouw in de eerste plaats, want al heeft die op het eiland, wegens den aard van den grond, niet zooveel uitgebreidheid, als wel op andere eilanden, hij is evenwel een van de voornaamste middelen van bestaan. Ware Curaçao overal voor den landbouw geschikt, er zou, zooals elders in West-Indië en misschien nog wel meer, werk van gemaakt worden; maar een groot of liever het grootste deel van het eiland is er ongeschikt voor, omdat het uit klippen en rotsen bestaat, met geen of zeer weinig aarde bedekt, die ook bij aanwending van alle mogelijke moeite en krachten onmogelijk in vruchtbare akkers te herschapen zijn. Evenwel, waar slechts eenigzins een plek grond is, dat voor den landbouw geschikt is, is dit ingenomen en wordt bewerkt, zoodat men over het geheele eiland van het oosten naar het westen (in de lengte) en van het noorden naar het zuiden (in de breedte) plantages vindt, soms niet ver van elkaar gelegen, waar geteeld wordt, wat men er teelen kan. Die plantages, schoon dan overal geen bouwgrond bevattende, zijn soms zeer uitgestrekt en loopen door dalen en over bergen; soms echter is er slechts een kleine strook grond aan verbonden en dan worden zij met den naam van tuinen of wel tuintjes bestempeld, die voor den eigenaar niet veel kunnen opbrengen. En toch is dikwijls, vooral in goede jaren, de opbrengst aan boom- en rankvruchten nog meer dan men verwachten zou. Van goede jaren, dat zijn jaren, waarin het veel en op zijn tijd regent, hangt de geheele vruchtbaarheid van den grond af; doch helaas! zulke jaren zijn er zoo weinig, meestal zijn het drooge, onvruchtbare jaren, of valt de regen te vroeg, of wel plaatselijk, zoodat de eene plantage nog wat, soms zelfs veel oplevert en de andere, zelfs die nabij gelegen is, niets.

De voornaamste teelt op de plantages is de maïs en wel de dusgenoemde kleine, niet de turksche tarwe of weit; zevenweeksche maïs, die, zooals de naam aanduidt, slechts zeven weken noodig heeft om geoogst te kunnen worden, wordt ook wel op Curaçao, doch meestal op Aruba aangekweekt. De maïs wordt

in den nazomer, soms al te beginnen met Julij gezaaid, — geplant zegt men op Curaçao, — zoodra er maar regen valt. De gronden voor de teelt bestemd, worden vooraf met den ploeg omgewerkt, als er wat diepte van aarde is, of anders met den sjap (tjap), dat door menschenhanden wordt verrigt. Op vrij regelmatige rijen worden op één pas afstand van elkaar, met den sjap gaten in den grond geslagen, ongeveer drie duim diep, en in elk daarvan door vrouwen, die volgen, eenige maïskorrels geworpen en de opening met den voet digt gemaakt. Binnen weinige dagen komt het gezaaide op en is het tot eene zekere hoogte gekomen, dat zet men er, nadat de maïs eerst gerankt is, d. i. waar te veel is opgekomen, wordt het overtollige uitgetrokken, den eersten sjap in, d. i. het land wordt van het onkruid, dat met het zaad ook welig is opgegroeid, gezuiverd en na eenige weken wordt het voor de tweede maal gesjapt en dàn laat men het aan zich zelf over. Naar gelang er vroeger of later geplant is, is de maïs in Januarij of Februarij rijp. Dan worden de stokken of stengels bij elkaar gehaald en vastgebonden, om het omvervallen te beletten, en in Maart wordt de aar, die twee-, drie- en meer honderdvoud vrucht voortbrengt, afgebroken of afgesneden en in manden naar de schuur gebragt. De plant laat men nog staan, omdat, indien het weder gunstig is, er op de zijde van den stengel, die verscheiden voeten hoog is, nevenaren uitspruiten, die kreolen genoemd worden en nog vrucht kunnen geven. De stengel zelf met de bladeren, dient daarna, zoolang de voorraad strekt, tot voedsel voor het vee. Op sommige plantages worden die stokken, in molens fijn gekapt, aan het vee gegeven, daar het er anders wel de bladeren van afeet, doch den stok laat liggen.

Indien het slechts van den regen afhing, dat de planter een goed jaar had, dan zouden ten minste de regenjaren vruchtbare jaren moeten wezen, maar dat is niet altijd het geval. Zoowel in meer als in minder regenachtige jaren heeft de maïsplant veel, zeer veel te lijden. Eerst bij het opkomen van rotten en muizen en vooral van den worm, die meermalen geheele velden kaal vreet en verwoest, dan, als het graan is opgewassen, van de rups en eindelijk als het in de aar geschoten is, van de vlieg, een bij uitstek zeer klein, voor het oog bijna onzigtbaar, roodachtig vliegje, maar dat bij millioenen aanwezig is, en dat, wanneer het zaad in bloei staat, den bloesem uitzuigt, zoodat het zaad niet zetten kan. Daarbij kan nog de sprinkhaan komen in de

onderscheiden perioden van den groei. Dat zijn ontzaggelijke plagen voor den landbouwer, die zich hier meer, elders minder vertoonen, maar waarvan toch geen plantage bijna ooit verschoond blijft. Als het in den bloeitijd van het zaad hard waait of zwaar regent, dan is er hoop dat men van de vlieg verschoond blijft, maar is dit het geval niet, dan gaat een groot gedeelte van het schoone vooruitzigt verloren, soms is men geheel en al teleurgesteld.

Een andere opbrengst der plantages zijn de pienda's of aardnoten, die slechts een ondiepen grond noodig hebben bij wat regen om goed te slagen en een goeden oogst te geven. Dit gewas, hetgeen gewoonlijk tegen *ƒ* 2.50 het schepel wordt afgezet en òf op het eiland gekookt of gebraden gebruikt, òf uitgevoerd wordt, geeft aan den plantagehouder soms een zeer goede winst, daar de grond ook weinig bearbeiding noodig heeft en het opgraven gemakkelijk door vrouwen en kinderen geschieden kan. Regent het echter veel en aanhoudend dan is de opbrengst schraal. De rankvruchten, zooals meloenen, pompoenen en kalebassen brengen, als ze wèlslagen, ook veel voordeel aan. Wanneer er genoegzaam regen valt, is aan die gewassen weinig te doen, en loopen zij welig over dijken en dammen of tusschen de maïsvelden door, eenige ellen ver; maar als er weinig regen valt, moet er water worden bijgebragt, zooals ook bij de boontjes (die versch of gedroogd gegeten worden) en bij de moesgroenten, gelijk wortelen, bieten, spinasie, porselein, uijen of prei enz. Deze groenten worden echter hoofdzakelijk voor eigen gebruik aangekweekt.

De boomvruchten leveren vooral ook goede winst op. Bij elke plantage is een dusgenoemd hof of hofje, soms wel twee, wij zouden zeggen boomgaard, want hetgeen in het moederland een „hofje" genoemd wordt, heeft van zulk een hofje op Curaçao niets. Ook niets van een tuin, want bij dat woord denkt men aan een geregeld plantsoen, hetzij van vruchtboomen, hetzij van heestergewas met bloem- of grasbedden afgewisseld. Doch in een Curaçaosch hofje staan hooge en lage vruchtboomen geheel ongeregeld door elkaar, laat men het gras en onkruid groeijen en de bladeren vallen, zooals zij willen, zoodat men soms ter naauwernood een pad vindt om er door te gaan. Op eenige plantages echter zijn vrij geregelde lanen van vruchtboomen aangelegd, hetgeen dan een aangenamer gezigt oplevert dan die warboel. Doch de boomen storen zich daaraan niet. Welig groeijen zij op en brengen in menigte vrucht voort op hunnen

tijd, zooals mispelen (geen Hollandsche mispel) elders heeten zij: sapatiella, mango's of manja's guäbes, ba- of makoba, knippen, iter-appelen, advocaten, enz. want het eiland, hoe droog ook, levert zeer vele, zeer smakelijke vruchten op, misschien wel juist omdat het zoo droog is en dus de vruchten niet waterachtig zijn. De kokosboom, waarvan er duizende op het eiland waren, wierp nog voor weinige jaren ook veel winst af, maar binnen weinig tijd zijn die allen uitgestorven, daar zij aangetast zijn door eene zekere soort van schildluis, op Curaçao piespies genoemd. Ofschoon men later weder beproefd heeft ze aan te kweeken, is dit echter tot hiertoe niet zoodanig geslaagd dat de kokosnoot als een artikel kan beschouwd worden dat den plantagehouder winst geeft. Van den kokosboom gaat anders niets verloren. Van de bladen worden matten en touw en zadelkussens gemaakt; uit de noot wordt eene zeer goede, brandbare olie bereid; de liplap, zijnde de nog niet tot volkomen rijpheid gekomen noot, levert een aangenamen, verfrischenden drank op.

Meer winstgevend is de dividivi, eene peulvrucht van den watapanaboom, die, zeer geschikt tot looistof, veel wordt uitgevoerd. De gronden leveren zeer veel van die soort van boomen op, die in het wild groeijen. Ook wordt op sommige plantages veel werk gemaakt van den aankweek van het zoogenaamd paragras, daar dit voor paarden, die op stal staan, een zeer geschikt voedsel is en ook wordt opgelegd voor den droogen tijd. Want van wei- of hooilanden, van het maaijen van gras heeft men op Curaçao weinig denkbeeld of weinig verwachting; er is daaraan ook minder behoefte dan in de koudere landen, waar maanden lang niets groeit. Op vele plantages zou evenwel het maaijen onmogelijk zijn, wegens den ongelijken, steenachtigen grond; op sommige wordt echter het drooge gras afgesneden of ook wel nog groen uitgerukt, gedroogd en in magazijnen opgelegd. Eenige plantagehouders leggen zich ook toe op het aankweeken en bereiden van aloë en cochenille, die in den handel worden gebragt; doch dit is eene bijzaak, daar beider aankweeking niet genoeg afwerpt, zooals dat ondervonden is op de voormalige gouvernements-plantages Planterslust en Fortuin die daarom ook later zijn verkocht. Alleen de Hoop of de Goede Hoop leverden voor weinige jaren nog wat cochenille op en ook nog aloë, welke laatste echter weinig winst geeft, daar die ter naauwernood 25 cent het pond kan opleveren; doch de aloë groeit op de droogste en hoogste

gronden en vereischt bijna geen onderhoud; geheel anders is het met de cochenille.

Het houtgewas levert veel meer voordeel op. Daarvan worden jaarlijks honderde vademen gekapt en bij bossen zeer duur verkocht. Ook wordt van het hout houtskool gebrand, hetgeen zoowel om te kooken als voor ander huisgebruik onmisbaar is, daar men van steenkool geen werk maakt. Maar of nu naar evenredigheid dat er boomen worden omgekapt, het houtgewas wordt aangeplant, moet ik betwijfelen, ja ik geloof dat er aan de houtteelt niets hoegenaamd wordt gedaan, en men alles slechts aan de natuur overlaat, behalve ten aanzien van het verfhout in het westelijk gedeelte des eilands, dat met zorg gekapt en bijgeplant wordt. In de buitendistricten is nu nog wel een genoegzame voorraad van laag hout, waarvan men talhout maakt, doch de bosschen zijn reeds lang omgekapt. En aan dat omkappen van bosschen zonder het aanplanten van nieuwe, wordt het door velen toegeschreven dat het op Curaçao zooveel minder regent dan te voren en men daarom al voor vele jaren met het aankweeken van indigo en suikerriet heeft moeten ophouden. Evenwel de geschiedenis meldt dat bij het in bezit nemen van Curaçao door de Nederlanders in 1634, — en toen waren de bosschen nog niet uitgeroeid — het op het eiland in geen vijf jaar geregend had. Zeker is het echter, dat het in het belang van de plantagehouders zelven zou zijn voor de houtteelt zorg te dragen.

Voor de meeste plantagehouders is de veeteelt een belangrijke tak van bestaan, daar er winst wordt gemaakt met de melk van rund, schaap en kabriet, zoowel als met de wol der schapen en de huiden van rund en kabriet, en vooral met het slagtvee. De runderen zijn op Curaçao niet menigvuldig, ten minste in vergelijking der schapen en kabrieten. (Deze laatsten zijn eene soort van geiten, die echter veel ranker en vlugger zijn dan het geitensoort in het moederland). De veestapel kan met ronde cijfers dus opgegeven worden: 400 paarden, 1800 ezels, 30 muilezels, 2500 stuks hoornvee, 23,000 schapen, 16,000 geiten en 200 varkens. [1] De paarden worden niet gebruikt om het land te bewerken of vrachten te vervoeren, maar om onder den man te worden bereden en rijtuigen voort te trekken; hun ras, ofschoon niet groot, is sterk en kan tegen vermoeijenis.

[1] Zie de statistiek hierachter.

Men vindt onder de paarden verscheidene tel- of pasgangers, van welke bij voorkeur door vrouwen wordt gebruik gemaakt; zij worden niet beslagen. De ossen worden tot den veldarbeid en het vervoeren van vrachten op wagens gebezigd; zij kunnen het lang volhouden. Wanneer zij na een twintigtal jaren afgewerkt zijn, geeft de slager er nog altijd goed geld voor, ofschoon het vleesch dan niet van het malschte is. De runderen zitten minder goed in het vleesch, maar zijn breed en grof van schoften, zoodat zij er uitwendig goed uitzien. De kleur is rood of zwart; zelden ziet men bonte runderen. Voor een goed rundbeest wordt van *f* 50 tot *f* 80 betaald, als het voor de slagtbank moet dienen; kalveren worden er weinig geslagt. De schapen, wier wol men nu ook kwijt kan raken, daar zij sinds eenige jaren door kruising met merino's schapen verbeterd is, gelden, tot slagtvee verkocht, van *f* 7 tot *f* 10; de kabrieten van *f* 3 tot *f* 6. Van de melk van al het melkgevende vee wordt door karnen ook boter en kaas bereid. Deze laatste noemt men: *keesje boerikoe*, eigenlijk: *ezelskaas*; doch ezelinnenmelk gebruikt men thans daartoe niet, misschien te voren wel. De zuivel staat wel met den Hollandsche gelijk, en op de eene plantage wordt die beter bereid dan op de andere, doch is toch redelijk van smaak, vooral wanneer door genoegzaam gevallen regen, het vee ook genoegzaam voeder heeft. Door de droogte kunnen meermalen geheele kudden schapen van eenige honderden uitsterven, waardoor dan de bezitter zware schade lijdt en jaren lang werk heeft om er weer boven op te komen. De kabrieten kunnen het langer in de droogte uithouden, daar zij ook de bladeren of blaadjes van doornstruiken eten, en des noods ook, evenals de ezels, het binnenste van de cactusplant, waarvan zij de stekels of doornen met hunne poten afschrappen. Ook in langdurigen droogen tijd hebben de ezels, die zoowel onder den man worden bereden, als vrachten dragen en wagens voorttrekken, veel te lijden, daar hun voedsel buitendien meestal sober is. Heeft de plantagehouder nog maïsstokken genoeg, dan kunnen de ezels en het overige vee, ook de paarden daarop nog een tijd lang teren, maar zijn deze verbruikt, dan beginnen de ellende en de sterfte. Alhoewel sommige plantages zeer uitgestrekt zijn en genoegzame weiden voor het vee hebben, hebben andere, minder uitgestrekt, daaraan groote behoefte, vooral ook, omdat gewoonlijk meer vee wordt aangehouden, dan er weiden zijn. Het gouvernement heeft daarom hun, die er om verzochten, toegestaan hun vee te laten

weiden op de dusgenoemde gemeenteweiden tegen betaling van zekere som gelds in eens of tegen eene jaarlijksche belasting. De varkens zijn op Curaçao weinig in getal, omdat ze ook niet veel gegeten worden, ofschoon hun vleesch, dat niet vet is, — zij zelven zijn klein van stuk, — zeer smakelijk is en zonder nadeel voor de gezondheid kan gegeten worden; hetgeen niet altijd het geval is met de vette hammen en het vette spek, dat van buiten 's lands wordt aangevoerd. In het algemeen is het vleesch van het slagtvee mager en schraal, en als het lang droog is geweest, bijzonder taai. Het schapenvleesch is nog wel het beste, doch het kabrietenvleesch, vooral van eenige plantages, — 't zal zeker aan het voedsel, dat de beesten er vinden, te wijten zijn, — zeer slijmerig, onsmakelijk en ook ongezond. In de hal wordt alle vleesch, zonder onderscheid, tegen 30 cent het oude pond verkocht; vóór eenige jaren nog vóor 20 cent.

Ook het pluimgedierte, kippen, kalkoenen en de eijeren er van geven aan de plantages nog vrij wat voordeel, daar deze zeer duur verkocht worden; voor een kip moet men al spoedig *f* 1 en voor een kalkoen van *f* 6—10 betalen. De vrijlieden en geëmancipeerden leggen zich op de kippenteelt toe en verkoopen ook de eijeren in de stad. Jammer dat men al de vederen van het pluimgedierte bij het slagten laat verloren gaan.

De zoutpannen zijn voor eenige plantages een aanzienlijk middel van bestaan, indien er namelijk zout gewonnen en afgeleverd wordt. Voor het eerste echter bestaat minder gevaar, daar de regen slechts zelden het zoutzetten en garen verhindert. De verkoop is echter niet altijd naar evenredigheid van hetgeen verzameld wordt, ja, er kunnen jaren zijn, dat er bijna geen zout wordt afgezet. Dit hangt grootendeels daarvan af, of St. Martin en de Turks-eilanden zout hebben voortgebragt, van waar de Amerikaansche schepen, — want naar Amerika is de meeste uitvoer van zout, als zij hunne lading op de Bovenwinds-eilanden hebben gelost, — bij voorkeur het zout halen, omdat het daar het goedkoopste is, ofschoon het in hoedanigheid niet met het Curaçaosche gelijk staat, dat voor het beste wordt gehouden. In gewone jaren worden er wel bij de 30,000 vaten afgeleverd; en dat verdubbelt, wanneer het zout elders schaars is. Als dit het geval is, kunnen de bezitters van zoutpannen veel geld maken; 't wordt wel eens verkocht tegen f 5 het vat van omstreeks 300 oude ponden, doch gewoonlijk geldt zoo'n vat slechts *f* 1 of zelfs 75 cent en minder. Wanneer het aan een

der baaijen, waar de zoutpannen gelegen zijn, wordt ingenomen, is het altijd 25 cent het vat minder, want het vervoer naar de stad, hetzij met kleine schoeners of met ezels, kost geld. Jammer is het dat er voor het Curaçaosche zout geen vrije invoer in het moederland wordt toegestaan, dan kon de kolonie het moederland altijd ruimschoots van zout voorzien en voor zeer goedkoopen prijs, terwijl ook onderscheiden schepen daardoor vracht konden bekomen; maar nu die zware belasting nog op het zout rust, is het niet mogelijk met eenig voordeel zout van Curaçao naar het moederland te vervoeren. De bezitters van zoutplantages, zooals men die gewoonlijk noemt, hebben vele uitschotten, voordat het zout op stapels ligt of in de magazijnen is binnengebragt, want zij moeten daarvoor werklieden huren, die zij betalen naar gelang van de hoeveelheid zout, die zij per dag hebben geligt en gegaard; voor elk vat, dat geligt is, wordt 10 cents betaald, buiten den kost. Hoemeer dus de werkman, die zich gewoonlijk van zijne vrouw en kinderen laat helpen, ligt, hoe voordeeliger voor hem. Dat zout garen, opstapelen of in de magazijnen brengen, geschiedt in geen enkelen dag, maar daaraan is weken lang werk, zoodat er heel wat aan arbeidsloon moet betaald worden. Op zulke zoutplantages worden gewoonlijk ook veld- en boomvruchten geteeld, vee gehouden, brandhout gekapt en kolen gebrand.

Als middelen van bestaan komen op Curaçao onderscheidene ambachten in aanmerking, die alle op kleine schaal worden uitgeoefend. De timmerlieden, die ook schrijnwerkers zijn, en in dat laatste vak meestal uitmunten, vinden bestendig werk. Zij maken massief mahonyhouten meubelen, waarvan er vele naar Amerika en de Spaansche kust, naar Suriname en elders worden uitgevoerd. In de laatste jaren zijn de sierlijk bewerkte meubelen zeer in prijs gestegen, wegens de duurte van het mahonyhout. Sedert eenige jaren is de bouwlust zeer aangewakkerd, zoodat er onderscheidene kleine, maar ook groote, kapitale woningen in verscheidene deelen der stad, alsmede uitgestrekte pakhuizen en magazijnen, uit den grond zijn verrezen, terwijl andere zijn verbeterd en verfraaid. Evenwel de bevolking op Curaçao neemt niet merkbaar toe; zij blijft altijd ongeveer 20,000 zielen; zoo was het al voor 50 jaar. [1] De waarde echter der huizen en de huurprijzen zijn in dien tijd

---

[1] Zie de bevolkingscijfers hierachter.

aanmerkelijk gestegen. Eene kapitale woning, die voor ruim 30 jaar voor ƒ 5000 verkocht werd, werd voor 5 jaar voor ƒ 12,000 verkocht en weinige maanden daarna maakte de toenmalige bezitter er ƒ 19,000 van. Voor een goed logeabel huis, waarvoor men een 20tal jaren geleden ƒ 20 à ƒ 25 maandelijks huur betaalde, moet men nu ƒ 50 à ƒ 60 en meer betalen. Vooral drukt die zware huurprijs op de kleine huizen, die naar evenredigheid eens zoo hoog in huur zijn, als de grootere en van vele gemakken voorziene woningen. De verhuurders van kleine huizen, gewoonlijk afdaken genoemd, lijden evenwel nog al eens een bankroetje, daar de schamele bewoners, niet kunnende betalen, met hun kleinen inboedel met de noorderzon vertrekken, terwijl op hen niets te verhalen is. Vreemdelingen, die hooge huur beloven, stellen ook dikwijls de verhuurders op die wijze te leur.

Door dat bouwen vinden niet alleen de timmerlieden (de baas meestal de opziener over het werk, en tevens architect en aandrijver, want als deze er niet is, wordt door het werkvolk gewoonlijk weinig gedaan, hij werkt niet mede, maar ontvangt afzonderlijk voor het opzigt houden ƒ 5 of ƒ 6 daags), maar ook de metselaar voortdurend werk. Het metselen gaat op Curaçao snel voort en een huis verrijst spoedig uit het niet, daar het zelden noodig is, wegens den klippigen grond, een fondament te leggen; geschiedt dit al, dan is het nog zeer ondiep. Van heijen weet men dus niets en het is ook volstrekt onnoodig. Zelden metselt men tegenwoordig met klinkers, als hier en daar de rollagen onder de kozijnen. Te voren was dit meer in gebruik en werden de klinkers bij millioenen uit Nederland aangevoerd; en zeker, de oude huizen, die daarmede gebouwd zijn, zijn nog tegenwoordig, indien zij maar redelijk onderhouden worden, in goeden staat. Doch daar men op het eiland een grooten, onuitputtelijken overvloed van steen heeft, is het natuurlijk dat men dezen gebruikt; hetgeen dan ook goedkooper uitkomt, dan klinkers uit Holland te laten komen. Men laat, om den steen te hebben, de steenklippen eerst door buskruid springen, of zij worden uitgehouwen, soms gezaagd; de ongevormde stukken worden gefatsoeneerd, hetgeen nog al arbeid vereischt. En dan staat men verwonderd hoe de metselaar de groote stukken, met kleine, ja allerkleinste, met mergel of kalk weet zaam te verbinden, zoodat er stevige muren van oprijzen, die, na afgewerkt te zijn, van binnen en van buiten eerst grof

gepleisterd worden, dat heet geraapt, en dan fijn worden overgepleisterd, zoodat groote en kleine steenen voor het oog verdwijnen. De muren zijn meestal zeer dik, en indien zij met kalk en zand zijn opgetrokken ook zeer stevig en kunnen jaren lang in orde blijven; maar als, hetzij uit zuinigheid of omdat de bezitter over weinige penningen beschikken kan, de steenen met eene soort van zwarte of bruine klei worden ingelegd, al worden de muren dan ook gepleisterd, is de duur van zulk een gebouw of gebouwtje slechts weinige jaren en de regen brengt het snel in groot verval. De klei, zoowel als eene goede soort van mergel wordt uit den grond gegraven en rust tusschen de massa steenlagen; de kalk wordt of op het eiland zelf gebrand van zeesteenen met hout, of omdat het hout er hoe langer zoo schaarscher wordt, van Bonaire of van de Aves-, de-Roques en de Orchila-eilanden (ten oosten van Curaçao gelegen) waar nog meer hout voorhanden is, aangevoerd; de prijs is aan rijzing en daling onderhevig, gewoonlijk bedraagt die 35—50 cents het schepel. Te voren waren de meeste huizen met singels of kleine plankjes over elkander gespijkerd, bedekt; doch nu moeten alle huizen binnen de stad met dakpannen gedekt worden, die als ballast uit het moederland worden aangevoerd; men vindt op het land nog een menigte hutten uit teenen en klei zaamgesteld en met maisstokken of de bladen van palmboomen gedekt. De pannen echter, die men tegenwoordig aanvoert, laten gewoonlijk veel te wenschen over; het zijn niet meer die stevige, voor den regen ondoordringbare pannen van de beroemde pannebakkerijen aan den Rijn en IJssel, maar Friesche pannen, die wel minder geld kosten, doch zeer bros zijn en den regen dikwijls bij stroomen doorlaten. Die nieuwe pannen worden voor 8 à 12 cents het stuk verkocht, naar gelang van den voorraad, dien de kooplieden hebben, terwijl oude pannen, die jaren lang op de huizen hebben gelegen en de proef doorgestaan, nog 15 centen en meer gelden.

Het is te bejammeren dat bij vele woningen, kleine zoowel als groote, voor geen regenbakken gezorgd is. Het water namelijk, als het in langen tijd niet regent, kan op het eiland zeer schaars wezen, maar die dan een ruimen regenbak heeft, is voor maanden goed voorzien. Doch dat niet alleen; het water uit de regenbakken wordt ook verkocht en in droogen tijd zeer duur zelfs, zoodat zulk een regenbak wel geen middel van bestaan oplevert, maar toch moet dienen om de middelen van

bestaan te stijven of te verhoogen. Gewoonlijk wordt het regenwater voor 5 cent den emmer verkocht, maar als het lang droog is geweest, stijgt de prijs wel tot 25 en 30 cent. Indien de inwoners alleen van die regenbakken hun water moesten hebben, zag het er treurig uit, én omdat er zoo weinig zijn, én omdat, al waren er meer, ja, al had elke woning er een, het water dat zij opleveren, toch niet genoegzaam zou zijn, vooral als het lang droog is, in de behoefte te voorzien. Dit geschiedt dan door het aanvoeren van putwater van de naburige plantages, hetzij met ossen, die een kar voorttrekken, waarop een groot vat ligt, *boko* genoemd, of met ponten. Dat water wordt dan voor 3 à 5 cent per emmer afgeleverd en is zeer goed drinkbaar en geschikt tot bereiding van spijzen, ofschoon de meeste menschen het regenwater verkiezen. Het putwater verschilt ook veel, naar gelang het van de eene of andere plantage wordt aangevoerd, daar het op sommige wel wat brak en dik is, zooals men het noemt, en daarom buikziekte veroorzaakt, waaraan op Curaçao veel menschen lijden. Indien nu de grond er geschikt voor was, zou men ook in de stad bij de huizen zulke putten kunnen hebben, maar ongelukkig zijn al de putten, ik geloof niet met ééne uitzondering, in het stadsdistrict brak en ziltig, soms zelfs zeer zout, zoodat dit water voor het gebruik ten eenenmale onnut is en alleen om goed te spoelen, des noods om het te wasschen, kan dienen. Eenige plantagehouders vinden in het aanvoeren en den verkoop van putwater een gedeelte der middelen van hun bestaan. Het wordt door hen, bij aanbesteding, ook aan de oorlogsschepen, het garnizoen het hospitaal, enz. geleverd.

De arbeidsloonen voor goede timmerlieden en metselaars zijn voldoende gesteld, namelijk *f* 1 of *f* 1.25 per dag, waarvan zij wel kunnen leven. Te voren moesten zij, die slaven waren, het grootste gedeelte van hun loon of de helft aan hunne bezitters uitkeeren, hetzij ze in huis woonden, of op zich zelven met vrouw en kinderen leefden. Om deze reden liepen dan ook vele slaven weg naar de Spaansche kust aan de overzijde, om daar én vrij te zijn én meer loon te verdienen. Zij lieten dan meestal hunne vrouwen en kinderen achter, die daardoor weder geheel voor rekening der bezitters kwamen. Van smeden is er geen overvloed op Curaçao en de weinigen die er zijn, zijn geen inboorlingen, zooals de timmerlieden en metselaars, maar Nederlanders van geboorte, die goed hun werk verstaan, veel werk

hebben en veel geld verdienen, en er ook koperwerk en lampenwerk enz. bij waarnemen. Bij de werven is ook gewoonlijk eene smederij voor bijzonder gebruik en de oorlogsschepen leggen die ook meestal voor eigen gebruik aan.

Het schoenmakersvak levert nog al wat werk op, omdat, als het boven- en zoolleder, dusgenoemd Curaçaosch leer is, dat op Curaçao bereid wordt, het zeer onsterk is. Schoenen kosten van *f* 5 tot *f* 10, hetzij het bovenleer gewoon leer is of dusgenoemd verlakt. Laarzen worden zelden gedragen, omdat zij te warm zijn, meestal hooge of halfhooge schoenen. De damesschoenen of laarsjes worden meestal van buiten ingevoerd en zijn hoog van prijs; ook vele mansschoenen worden ingevoerd. Indien nu de geheele bevolking van schoeisel moest voorzien worden, waren er schoenmakers te weinig; (van schoenlappen weet men er niet veel, men draagt de schoenen en ook de kleeren liever af tot er niets meer aan te herstellen is) doch de meesten, die tot de geringe klasse behooren, loopen blootsvoets of doen voetzolen aan, die om den voet en het been worden vastgebonden. Bij feestelijke gelegenheden is die bevolking er echter zeer op gesteld, schoenen aan de voeten te hebben. De voormalige slaven mogten, tot onderscheiding van de vrijgeborenen of vrijgelatenen, geen schoenen dragen, van daar dat er bij de emancipatie honderde paren schoenen verkocht werden, waarin zich de vrijgemaakten, uit ongewoonte, al zeer slecht schikten. Het leer wordt op Curaçao gelooid met dividivi of de peul van de watapana, die, zooals reeds is opgegeven, ook veel wordt uitgevoerd. Men brengt ook veel dividivi van de Indiaansche kust aan.

Het kleermakersvak geeft voor de weinige bazen, die het uitoefenen, doch van welke eenige toch onderscheiden knechts onder zich hebben, een vrij goed bestaan, daar het maken van manskleeren, vooral van lakensgoed, duur moet betaald worden. De kleermakers zijn geen lakenverkoopers, doch van allerlei soort laken en andere stoffen kan men zich op Curaçao wel voorzien. Het laken is hoog in prijs, vooral het zwarte, dat door den fatsoenlijken stand gedragen wordt en door allen, die het slechts eenigzins kunnen betalen, ten minste op zon- en feestdagen, bij plegtige gelegenheden, bij begrafenissen, enz. Anders, indien de post, welken men bekleedt, het niet verbiedt, kleedt men zich in witte stof, welke het minst warm is. Men kan op Curaçao ook allerlei soort van lakensche en stoffe kleederen

koopen, zwart lakenschen rok voor *f* 40, zwart satijnen vest voor *f* 7, zwart lakenschen pantalon *f* 12 of iets meer. Deze gemaakte kleederen zijn meest fransch fabriekwerk en zeer net bewerkt.

Ofschoon men op Curaçao geen modemaaksters heeft voor dames, is er echter een groot aantal naaisters, welke met dat vak haar brood verdienen, alhoewel een karig stuk brood, want het loon is niet hoog. Dat vak wordt dan gewoonlijk door ongehuwde meisjes of vrouwen of weduwen uitgeoefend, van welke sommige bovendien een naaischool of naaiwinkel er op nahouden. Die elegante kleederen voor dames kunnen maken, verdienen veel geld; doch er wordt veel in de huisgezinnen zelf gemaakt, vooral nu de naaimachines in gebruik zijn gekomen. Allerlei damesornamenten kunnen in de winkels worden bekomen of ze worden door meiden te huis ter bezigtiging of ten verkoop aangeboden; zoo ook alles wat tot het toilet behoort, hetgeen, zooals de stoffen, welke de dames en alle andere vrouwen dragen, uit het buitenland in menigte worden aangevoerd.

Een bijzonder groote en uitgebreide tak van nijverheid was tot nog voor weinige jaren, het maken van mansstroohoeden, onder den naam van Curaçaosche bekend, van welke er jaarlijks duizenden werden vervaardigd, afgeleverd, en de fijnere grootendeels naar Noord-Amerika verzonden, de meer grovere naar de Spaansche kust. Het stroo, waarvan die hoeden vervaardigd werden, groeit niet op Curaçao maar wordt van de Spaansche kust of van Cuba aangebragt en bij bossen verkocht, naar gelang van de fijnheid van het stroo, voor *f* 5 en minder het pak of 100 bos. De beste hoeden zijn van het dusgenoemde Ipihapi en van het Panamastroo; eerstgenoemde hebben soms eene waarde van *f* 40 het stuk. Bijna geen huisgezin was er, vooral in den minderen stand, waarin men zich niet met het stroovlechten bezig hield, daar men voor het dozijn hoeden *f* 12 en meer tot *f* 30 maken kon en het vlechten, vooral van de grovere soorten, spoedig van de hand ging; kinderen zelfs konden ze maken. De voormalige slavinnen, als zij geen ander werk hadden, waren bijna den geheelen dag voor hunne bezitters bezig met vlechten, hetgeen goede winst gaf. Doch hetzij dat door de ongeloofelijke menigte de markten overvoerd werden, hetzij dat eene andere soort van hoeden, vooral de Panamahoeden, meer in gebruik zijn gekomen, 't is zeker dat deze tak van nijverheid in de laatste 6 of 8 jaren zoo goed als te niet is gegaan en dat zij, die er zich nog mede bezighouden, er geen droog brood mede kunnen

verdienen, daar de prijs van de gewone hoeden reeds tot *f* 5 en minder het dozijn is gedaald en er soms in het geheel geen afzet van is. Die den geheelen dag zit door te werken, kan in twee weken een dozijn afmaken; is het een fijne soort, dan worden er 4 à 5 weken toe vereischt. De hoeden moeten dan nog gewasschen en opgemaakt worden, men moet er het stroo zelf bijkoopen, en indien men het er niet bijkoopt, maar van den opkooper der hoeden krijgt, dan ontvangt men nog minder loon. Die achteruitgang van verkoop en van prijs was voor Curaçao, zoowel voor hen die de hoeden vervaardigden als voor de op- en verkoopers, een zware slag, waarvan bijna geen herstel mogelijk schijnt, en die onderscheiden huisgezinnen tot volslagen armoede heeft doen vervallen; vooral omdat de meesten in hunne jeugd niets anders hebben geleerd en men niet dacht dat het debiet ooit zou kunnen ophouden. In sommige huisgezinnen vervaardigen vrouwen en meisjes sigarenkokers, makotjes genaamd, van stroo, ook dergelijke in het klein om kleingeld in te bergen; soms worden dan eenige repen stroo gekleurd in het rood of zwart en zoo met het gele stroo dooreengevlochten, hetgeen zeer fraai is. Allerhande soorten van vilten en zijden hoeden, in allerlei kleuren, worden van buitenslands aangevoerd.

Dameshoeden worden er zelden vervaardigd, ten minste dameshoedenmaaksters, die in dat vak werkzaam zijn, heeft men op Curaçao niet, evenmin als mutsenmaaksters, daar bijna geene vrouw, enkele getrouwde en bejaarde uitgezonderd, mutsen dragen; de vrouwen van de geringere klassen winden altijd doeken om het hoofd. Doch daarom zijn er wel dameshoeden voorhanden en wel in allerlei soort en vorm, zooals die, bijzonder uit Frankrijk worden aangevoerd, tegelijk met de modes en modeplaten van andere kleedingstukken en sieraden.

Aan waschvrouwen is geen gebrek op Curaçao, en daar men het waschloon, als men de wasch buitenshuis geeft, per stuk betaalt, is daarop nog al wat te verdienen, indien namelijk de stijfsel, *goema*, die uit een wortel bereid wordt en de houtskool tot geen hooge prijzen stijgen, want anders verdienen die vrouwen, die tevens stijven, en alles moet stevig gestijfd worden, en die tevens strijken, en alles wordt bijna gestreken daar men zelden mangels en persen gebruikt, zoo goed als niets. In eenige groote huisgezinnen heeft men waschmachines, terwijl andere vaste waschvrouwen aannemen, en de vrouwelijke leden van het huisgezin haar ook wel te hulp komen. Gewezen sla-

vinnen zijn meestal tot waschvrouwen opgeleid, toen zij nog in dienstbaarheid waren. Openbare wasch- en bleekerijen heeft men op Curaçao niet, en in plaats van op gras, dat er ook zeer weinig is, wordt het goed op *koraal*, dat is zeesteenen gebleekt, daar op andere steenen het goed roode of roestvlekken krijgt, wegens de ijzerdeelen die er in zijn.

Broodbakkerijen, ook machinale bakkerijen heeft men thans op Curaçao genoegzaam; het garnizoen heeft een eigen bakkerij en een particuliere bakker bakt voor de oorlogschepen. Te voren waren er meer broodbaksters dan bakkers; het broodbakken was toen een vrouwenwerk, hetgeen evenwel eenige vrouwen thans nog in het klein met een sober winstje uitoefenen. De prijs van het brood is aan gouvernementszetting, die wekelijks geschiedt, onderhevig en die prijs rijst of daalt, naar gelang er minder of meer tarwemeel voorhanden is, dat uit Amerika wordt aangebragt, en naar den prijs, dien het dáár geldt. Voor weinige jaren is er op Curaçao een stoommalerij opgerigt, waarin hoofdzakelijk maïs, hetgeen tot het bakken van brood ongeschikt is, maar ook tarwe gemalen wordt, tot zeer groot gemak van de ingezetenen, daar vroeger de maïs met handmolens moest gemalen worden, hetgeen een zeer zwaar werk is en veel tijd wegneemt. Sommigen, vooral op plantages, maken er nog gebruik van, waar men te voren ook eenige windmolens vond. Meer wordt door vrouwen verdiend met het bakken en verkoopen van koek en zoet goed, want koek-, suiker-, en banketbakkers heeft men op Curaçao niet. Die vrouwen echter hebben geen winkels, stallen hare waar niet uit, maar werken in stilte en beladen dan hare meiden met koekjes enz. en laten die rondventen; of men kan, hetgeen men noodig heeft, bij haar bestellen, en zij weten, wat zij bereiden, zeer smakelijk gereed te maken, vooral de dusgenoemde bruis- of bruidskoek, die bij geen partijtje ontbreken mag. Die vrouwen, zelfs die van fatsoenlijke familie zijn, houden zich ook onledig met confituren en geleijen te maken, en zeker soort, dat *conserf* genoemd wordt; welke zaken nog al naar het moederland verzonden worden voor familie en bekenden, en dan *regalia* heeten. De kapiteins namen dit te voren gratis mede, doch nu rekenen zij er vracht voor en in het moederland moeten er ook inkomende regten van betaald worden. Te voren nam men van het gouvernement een bewijs van oorsprong en dekte daarmede het gezondene; doch dat helpt nu niet meer. Er zijn nog eenige andere wijzen waarop vrouwen

en meisjes, ook van den fatsoenlijken stand, wat geld zoeken te verdienen, b v. door een stillen winkel te houden, van lijfs- of vrouwelijke benoodigdheden en sieradien, of meiden met bakken daarmede door de stad laten te koop loopen, hetgeen den winkeliers, die patent moeten hebben, wel niet zeer gevallig zal zijn, ofschoon zij misschien bij de winkeliers in het groot koopen, wat zij weder in het klein, doch met groote winst uitverkoopen. Vele huisgezinnen worden daardoor nog al gebaat en de winst strekt tot aankoop van kleeren en benoodigdheden. Er zijn ook eenige vrouwen, die haar werk maken van het opzetten van kleine vogels.

De goud- en zilversmeden zijn op Curaçao, naar gelang der bevolking, in vrij groot getal. Eenige bazen hebben onderscheiden knechts op den winkel en laten bovendien door anderen te huis werken. Groote stukken kunnen door hen wel niet geleverd worden, maar hetgeen zij maken is vrij goed bewerkt, ofschoon het kan betwijfeld worden of het allooi wel zeer goed is en of niet onder goud en zilver heel wat onedel metaal wordt gemengd. Vandaar dat het Curaçaosche goud- en zilverwerk buiten het eiland niet die waarde heeft als op het eiland; ofschoon veel goud- en zilverwerk wordt uitgevoerd, zooals borstspelden, ringen, oorbellen, vorken, lepels, enz. Men weet op Curaçao niet van keurmeester of keuren, maar iedereen kan sieraden enz. maken van wat hij wil en vindt koopers als het vervaardigde er goed uitziet.

Dames kappers heeft men op het eiland niet; dit doen de dames zich zelven of onderling. Toch maakt men van dat kappen heel wat werk, vooral als de dames op eene partij moeten. Haarsnijders en baardscheerders zijn er ook zeer dun gezaaid, omdat het eerste ook meestal door een der vrouwelijke huisgenooten verrigt wordt en men het laatste zelf doet.

Er bestaat slechts één publieke drukkerij, zooals ook slechts één boekhandelaar, die tevens drukker is. Boekbinders zijn er twee of drie. Openbare leesbibliotheken bestaan er niet.

Groente- en fruitverkoopers of verkoopsters, zooals men die in het moederland heeft, bezit Curaçao niet. Er zijn een paar mannen bij wie men fruit of groente kan krijgen of bestellen en die ze ook aan de oorlogschepen leveren. Gewoonlijk echter laten de plantagehouders fruit en groenten aan de huizen te koop venten, of zij hebben vaste huizen waar zij die voortbrengselen van hunnen grond ten verkoop deponeren; de be-

woonsters dier huizen of huisjes worden verkoopvrouwen genoemd; hetzelfde geschiedt met de melk. Op eenige plaatsen in de stad, vooral in de Willemstad, zitten vrouwen of meiden, die op de straat fruit, groenten, aardappelen, enz. ten verkoop leggen. Dit is alles zeer ongeregeld, omdat er geen markt is.

Slechts enkele inwoners beoefenen het horologie- en klokkenmakersvak, doch omdat zij er niet zeer bekwaam in zijn, worden de horologies veelal ter herstelling naar het buitenland gezonden. Als een vreemdeling om dat vak uit te oefenen, zich op Curaçao nederzet, werd hij genoodzaakt spoedig te vertrekken, omdat hij geen genoegzame verdiensten heeft, om zijne vertering te bestrijden. Eigenlijke instrumentmakers zijn er ook niet op het eiland, hoewel er sommigen zijn, die wat kunnen knutselen, ook te gelijk wat doen aan het graveren in metaal of steen, en wat hun ter bestelling wordt toegezonden, zooveel hun mogelijk oplappen.

Kaarsenmakers zal men op Curaçao ook te vergeefs zoeken, alhoewel er nog al wat kaarsen gebrand worden, vooral door de geringe klasse; doch het vetkaarsen-maken is eene bijzondere industrie van onderscheiden vrouwen, bij wie men ze aan huis kan koopen. De betere soorten worden van buitenslands ingevoerd.

Kuipers en tonnenmakers, die vrij goed werk leveren, worden niet gemist, vooral omdat voor het aanvoeren van water en het wegbrengen van vuil water, — want van gootsteenen, kolken en riolen weet men op Curaçao bijna niets, — tobben en emmers onmisbaar zijn en er daardoor in dat vak voortdurend werk is.

Kruideniers zijn er in menigte, zoo in het groot als in het klein, die in drooge en natte goederen of in beide tegelijk en in provisiën of proviand doen.

Loodgieters worden op Curaçao niet gevonden, daar men noch van looden goten op de huizen, noch van looden pijpen ter waterleiding gebruik maakt, noch pompen, noch geheime gemakken heeft. Zijn enkele pijpen voor het een of ander noodig, dan ontbiedt men die uit het buitenland, hetzij van lood, zink of ijzer.

Aan logementen ontbreekt het op Curaçao niet; behalve eenige huizen, waar vreemdelingen van geringen stand hunnen intrek kunnen nemen, heeft men twee zeer goede logementen, die ook tevens zoogenaamde koffijhuizen zijn, met de noodige billards. Een daarvan is tevens een ijshuis. Er wordt in die logementen

ook open tafel gehouden tegen matigen prijs. De toevloed van vreemdelingen in de laatste jaren heeft die beide logementen eenigzins op de hoogte gebragt, waarop zij in den tegenwoordigen tijd staan moeten, terwijl er te voren slechts één was in vrij ellendigen staat. Tapperijen, kroegen, *sjops* genaamd, sterke drankverkoopers en slijters, verkoopsters en slijtsters, in 't groot en 't klein heeft men op Curaçao in groot aantal. Al de ingevoerde sterken drank wordt er echter niet verbruikt, maar het grootste gedeelte weder uitgevoerd. Onderscheiden emeriti tappers hebben eigen bezittingen en kunnen op een goeden voet leven.

Er zijn op Curaçao ook mandenmakers en mandenmaaksters, ofschoon zij er geen winkel of uitstalling op nahouden, daar de manden, die wel zulk een goed fatsoen niet hebben als de Hollandsche, maar toch sterk zijn, op de plantages vervaardigd worden.

Dewijl de muziek er zeer in zwang is, heeft men ook het noodige getal muziekmeesters of meesteressen, die, als zij op hunne zaak passen, goed hun brood hebben, daar de les duur betaald wordt. Ofschoon men ook veel liefhebberij in dansen heeft, zijn er echter geen dansmeesters ex professo; de een leert er den ander dansen en men begint er al heel jong mede. Openbare concerten echter en bals behooren tot de zeldzaamheden; maar als er soms een troep paardenrijders of comedianten op Curaçao aankomt, maken zij goede zaken. Tooneelvoorstellingen, van welken aard ook, worden zeer druk bezocht; men moet echter niet te lang, niet op den duur voorstellingen geven, want dan begint het spoedig te vervelen. Eenige liefhebbers geven ook het een of ander jaar wel eens voorstellingen. Deze geschieden dan in het Spaansch, zooals ook die van de reizende troepen, waarvan de meeste toeschouwers echter niets, ten minste niet het regte verstaan; doch van het Nederduitsch zouden zij nog minder verstaan. Op Curaçao toch is eene verwarring van allerlei talen. De schouwburg, die aan een particulier behoort, is van hout en verre van ruim.

Daar er zoovele piano's en pianino's op Curaçao zijn, moeten er natuurlijk ook pianomakers wezen; dit is ook zoo, namelijk vermakers of herstelders en stemmers, geen makers, want de stukken worden van buitenslands ingevoerd.

Poeliers heeft men op Curaçao niet; elk die een kip, eend of kalkoen te slagten heeft, (hazen of liever konijnen, — want men noemt konijnen, *hazen* — komen op Curaçao weinig voor) laat het dier door zijne bedienden slagten, plukken en verder ge-

reed maken. Al de veren gaan verloren. Men slagt ook aan huis schapen en kabrieten, ofschoon er een openbare slagterij en hal is. Oesterhuizen heeft men op Curaçao ook niet; worden er oesters gevangen, dan worden die geheel van de schaal ontdaan en in een assiet rondgediend, hetgeen niet zeer oogelijk is. Omdat er geen kermis wordt gehouden, zijn er ook geen poffertjes-, wafel- of zuur- en eijerenkramen bekend.

Het sigarenmaken was nog vóór niet zooveel jaren een beroemde en winstgevende tak van bestaan. De Curaçaosche sigaren, ofschoon de tabak niet op Curaçao wordt geplant, waren vooral in het moederland zeer gezocht. Zij hebben echter haar krediet verloren, hetzij omdat men voor Curaçaosche sigaren verkocht, die het niet waren, hetzij omdat men eene slechte soort van tabak bezigde en ze daarom niet meer bevallen konden. Hoe het zij, er is van sigaren tegenwoordig geen uitvoer meer, des te meer invoer onder allerlei benamingen, die het eene moeite zou zijn op te noemen en die heel wat geld kosten ook, van *f* 40 tot *f* 200 de duizend. Die hier nog gemaakt worden, doch thans onder het vooroordeel liggen, gelden 12, 18 en 24 gulden het duizend. Daar er echter veel wordt gerookt, ook onder de geringere standen, worden er toch nog vele duizende sigaren op Curaçao gemaakt, en die er zich mede bezighouden, vinden er nog een bestaantje mee. Er is slechts ééne sigarenfabriek, maar vele sigarenverkoopers en verkoopsters. Tabak in pijpen wordt er weinig gerookt. Die er te voren aan gewoon was, laat die gewoonte spoedig varen wegens gebrek aan goede tabak. De snuifverkoopers echter hebben het goed. Ongeloofelijk veel snuif wordt er jaarlijks gedebiteerd, daar bijna al wat vrouwelijk is, als het slechts tot zekere jaren is gekomen, snuift en onderscheiden heeren dit voorbeeld volgen. Een klein blik doosje, dat onderscheiden keeren des daags moet gevuld worden, is het bijna noodzakelijk geworden meubel, dat in zak of op tafel zelden gemist wordt.

Stoelenmakers moet men onder de meubelmakers of schrijnwerkers rangschikken, die natuurlijk in dat vak wel wat moeten te doen hebben, daar men op Curaçao graag zit en het niet zelden gebeurt, dat als men ergens uitgenoodigd wordt, dit geschiedt „om wat te komen zitten.” Doch zeer vele stoelen in allerlei soort, groot en klein, stroo-, matten en houten stoelen worden van buitenslands, voornamelijk van Amerika aangevoerd, vooral de onmisbare wip- of hobbelstoelen, zeer tot nadeel echter van den werkman op het eiland, die in dat vak zeer goed werk kan

leveren, zoowel als kanapé's. Van het herstellen van stoelen weet men echter op Curaçao niet veel af, evenmin als van het matten; men gebruikt ze totdat ze afgesleten zijn en dan gaan zij den weg van alle oude stoelen.... naar den vuurhaard. Evenwel zijn er knappe stoelenmatters buiten de stad en ook kunnen de zittingen van stoelen, die van bamboesriet gevlochten worden, als men wil, op het eiland worden hersteld.

Translateurs moeten er wel bestaan, beëedigde en onbeëedigde, wegens de menigte talen die er gesproken worden. Van veeartsen, die het namelijk ex professo en geëxamineerd zijn, heb ik nooit gehoord; de een of ander kwakzalver of inlandsche docter (*koeradoor*) geeft bij ziekte van het vee den een of anderen raad en verschaft geneesmiddelen, waarvoor hij goed beloond wordt. Zoo zijn er ook van die inlandsche dokters, die over menschen practiseren, in stilte natuurlijk en bij oogluiking, en die zich — want het betreft gewoonlijk ongeneeslijke en door doctoren reeds opgegeven zieken, — vooruit goed laten betalen, opdat, gelukt de kuur niet, zij toch geborgen zijn. Bij ziekten van paarden wordt veelal de huisdokter geraadpleegd en op groote plantages heeft men ook boeken, handelende over de ziekten der dieren en de kunst om ze te genezen. Zulke boeken, maar dan voor den mensch, vindt men ook in onderscheiden huisgezinnen. Ook heeft men veel op met Holloway-, Morrisons- en Mullerspillen en andere dergelijke geneesmiddelen, ook met Haarlemmerolie, welke nog met kisten vol wordt aangevoerd. Het eiland levert eene menigte geneeskundige kruiden op, die voor onderscheiden ziekten heilzaam zijn, en dat deze aan de inlanders bekend zijn, is geen wonder, daar zij het grootste gedeelte van hun leven op het veld doorbrengen, en die kennis ook weder bij overlevering hebben opgedaan. Van die geneesmiddelen wordt dan ook wel eens een geheim gemaakt, dat van vader of moeder op kind en kindskind overgaat. Slangenbezweerders heeft men echter op Curaçao niet noodig, omdat er geen slangen of alleen onschadelijke zijn. Reizende dentisten, die zich zeer goed laten betalen, doen van hunne tegenwoordigheid door aankondiging in de dagbladen blijken; sommige vestigen zich op het eiland voor korteren of langeren tijd. Aan doctoren is geen gebrek. Het accoucheren geschiedt door vrouwen.

Wat men eigenlijk verwers of huisschilders en rijtuigschilders noemt, en die in het moederland over het algemeen een goed bestaan hebben, zooals ook glazenmakers, vindt men op Curaçao bijna niet.

Niet dat men er niet verft of het hout dat aan het huis is, niet laat schilderen, ofschoon men daarmede jaren lang wacht, maar gewoonlijk wordt daartoe de een of andere knecht gebezigd, die nog wat anders bij de hand heeft, en die dan o! zoo goed verf te bereiden en te vermengen en met den kwast te smeren weet. Onder de militairen treft men echter eenige goede verwers aan, die hun vak goed verstaan en die dan ook bij vergunning fijn werk verrigten of voor het gouvernement bezig zijn, met extra belooning. De ingrediënten tot verwen benoodigd, kan men op Curaçao te koop krijgen. Rijtuigen, ten minste ossen- of ezelswagens, worden voor het gemak niet geschilderd en de fijn geschilderde rijtuigen, die in den laatsten tijd zeer in zwang zijn gekomen, kunnen nog al lang mede; tegen dat de verf er af is, is òf het rijtuig ook verbruikt òf moet er een meer nieuwmodisch wezen. Aan fijnschilders en portretteurs is op Curaçao geen gebrek, zoo min als aan daguerrotypisten, fotografisten en ambrotypisten enz.; want behalve dat er zich eenigen in die vakken met der woon op Curaçao gevestigd hebben, zoo wordt het eiland van tijd tot tijd door reizende kunstenaars bezocht, die met hunne kunst veel geld verdienen, zoodat er dan ook bijna geen huisgezin is of men ziet er afbeeldingen van levende en overledene familieleden aan den wand, of in sierlijk vervaardigde albums bewaard. Teekenmeesters heeft men op Curaçao niet, ook niet zulke die onderwijs geven in het bouwkundig teekenen. De jeugd en de arbeidsman moeten dit maar uit zich zelven wat leeren, of door den een of anderen liefhebber voortgeholpen worden. Dit zij ook gezegd ten aanzien van de zeevaartkunde. Een knap onderwijzer daarin zou op Curaçao, waar zooveel zeevaart is, zeer te pas komen.

Wijnhandelaars, die tevens ook in andere artikelen doen, zooals bieren, likeuren, azijn, rhum, brandewijn enz. ontbreken niet. Vooral wordt er veel rhum verkocht omdat er veel grog gedronken wordt. De wijnen, die op Curaçao alle fijne moeten heeten, zijn bijzonder goedkoop. Zoo kan men een kist St. Julien, of die er ten minste de etiquette van draagt, voor *f* 32 koopen. De kist houdt 50 flesschen. Ook wordt er dusgenoemde kustwijn gedebiteerd, die nog goedkooper is. Op het maken van inlandsche wijnen legt men zich niet toe, ofschoon onderscheiden vruchten, die veel suikerdeelen bevatten, een zeer smakelijken wijn zouden opleveren. Er wordt veel zoowel Hollandsch als Engelsch bier ingevoerd.

Winkels, waarin men ijzerwaren verkoopt, zijn er ook op Curaçao maar er ontbreken oudijzer- en pandegoedopkoopers, welke er echter een goed bestaan zouden vinden omdat er veel oud ijzer en oude linnen en katoenen kleederen zijn, die nu zooals ook beenderen en glas worden weggeworpen. In den laatsten tijd hebben echter eenige kooplieden de geringe bevolking trachten aan te sporen om lorren enz. bijeen te verzamelen, doch met weinig succes. Van uitdragerijen weet men op Curaçao niets, evenmin van zadelmakers, daar de zadels van buitenslands worden aangevoerd. Een enkele misschien die de kunst verstaat, maar er echter geen broodwinning van maakt, zoodat men alles wat tot het rijden behoort moet ontbieden.

Een overzigt gegeven hebbende van de voornaamste middelen van bestaan op Curaçao, kom ik tot een besluit. En dan is hier de vraag te beantwoorden: heerscht er op Curaçao welvaart? is er vooruitgang of wel achteruitgang, heerschen er armoede en gebrek? Wat dit laatste aangaat: ja, veel armoede, veel gebrek, vooral onder hen die zich te voren met een tak van nijverheid (het hoedjesmaken) bezighielden. Daar deze grootendeels behoorden tot Nederlanders of afstammelingen van Nederlanders, is armoede en gebrek vooral tot hen doorgedrongen en bestaat er bij de tegenwoordige inrigting der Curaçaosche maatschappij geen vooruitzigt hoegenaamd, dat zij uit dat verval zullen worden opgebeurd, maar wel dat zij en hunne kinderen er nog dieper in zullen verzinken en in nog ellendiger toestand geraken. Doch armoede en verval heerschen behalve bij deze, ook nog bij vele anderen, omdat er op het eiland te weinig middelen van bestaan, te weinig takken van nijverheid zijn, naar gelang der bevolking en zij met den besten wil der wereld zich er niet boven op kunnen werken. Doch behalve dat is de zucht tot weelde, vooral in kleeding, eene oorzaak van verval. Het vrouwelijk geslacht namelijk is op versiering, hoe dan ook, zoo zeer gesteld, dat het er alles aan zal ten offer brengen, om fraai voor den dag te komen, en de inkomsten van vader of man grootendeels zoo niet geheel en al aan kleeding en opschik verslonden worden. In verarmden toestand reeds zal men echter nog alles bijeenbrokkelen wat mogelijk is, leenen, schulden maken, aftroggelen, om toch maar aan een ander gelijk te wezen, om toch maar uit te blinken. 't Gebeurt niet zelden, dat men uit eene stulp eene voor het uiterlijk prachtig gekleede dame met parasol ziet te voorschijn treden, die ter

naauwernood een stoel in huis heeft om op te zitten en blijde is als ze gekookt maïsmeel (*funsje*) kan hebben om den honger te stillen.

Die ellende wordt nog vermeerderd door de onberaden huwelijken, welke er onder de geringe klasse gesloten worden, vooral door militairen, als zij daartoe verlof kunnen krijgen, of als hun diensttijd verstreken is. Gewoonlijk hebben die soldaten niets geleerd of althans niets dat op het eiland te pas komt of eene broodwinning kan opleveren; en vervallen dan met hunne vrouwen en kinderen, al hebben zij een klein pensioen, tot armoede. [1] Middelen hebben zij ook niet, om hunne kinderen, nadat zij de gouvernementsschool verlaten hebben, iets te laten leeren, en de jongens, als zij niet gaan varen, worden leegloopers en kwaaddoenders en de meisjes insgelijks, of zien op eene allerongelukkigste en allerschandelijkste wijze aan kost en kleeding te komen, en dan moeders geworden, leiden deze ook hare dochters weer op tot schande en verderf der maatschappij. Daar die soldaten meestal op gevorderden leeftijd huwen, terwijl hunne vrouwen nog jong zijn, of jonge bijzitten nemen, en zij al spoedig den eindpaal van hun leven hebben bereikt, is er ook een tal van weduwen en weezen, daar de armenkas voor zorgen kan. Het grootste getal weezen bij de protestantsche gemeente zijn soldatenkinderen.

Eene eigenlijk gezegde burgerklasse, fatsoenlijke gegoede burgerklasse bestaat op Curaçao niet. Wel zijn er onderscheidenen, die hiertoe moesten gerekend worden, zooals winkeliers, neringdoenden, bazen enz., maar deze rekenen zich reeds tot den hoogen stand. Onderscheiden hunner zijn dan ook niet tevreden met het middel van bestaan, dat hen kan onderhouden en voeden, zij moeten hooger op, zij moeten meer worden in de wereld, zij moeten eene plantage hebben. Doch daar het nu meestal niet zeer voordeelig is eene plantage te bezitten, maar wel het omgekeerde, zoo moet de winst van nering en bedrijf naar de plantage worden gebragt, deze worden bezwaard, de renten kunnen niet meer worden betaald, de nering is verloopen, de plantage gaat in andere handen over en .... het huisgezin zit in armoede. Want daar in drooge jaren, en die zijn er het meest op Curaçao, de opbrengst van veld en vee niet genoegzaam is, maar er te kort komt, meermalen veel

[1] Zijn die soldaten-vrouwen niet meest alle negerinnen en mulatinnen?
RED.

te kort komt, is er niet anders dan achteruitgang mogelijk, of men moet zeer veel middelen van zich zelven hebben en deze slinken dan ook al langzamerhand. Onderscheiden afstammelingen van hen, die heeren en vrouwen van plantages waren, loopen nu met den bedelzak of zitten ten laste van de armen. Daarbij komt, dat menigeen, die eigenaar wordt van eene plantage, van akkerbouw en veeteelt even zooveel weet als een klein kind, zoodat hij of geheel verkeerde middelen aanwendt, om zijn plantage, zoo het heet, productief te maken, of aan den leiband moet loopen van een dusgenoemden opzigter, een vrijman of geëmancipeerde, die gewoonlijk zijn eigen belangen wat beter behartigt, op welke wijze dan ook, dan die van zijn heer en die het zich volstrekt niet aantrekt of de plantage, na weinige jaren, met groot verlies of wel voor de hypotheek, die er op staat, moet verkocht worden. Weinige, zeer weinige bezitters van plantages, zoutplanters alleen uitgezonderd, hebben er goed garen medegesponnen; integendeel, zeer dikwijls heeft de plantage alles ingeslokt, wat los en vast was.

Ik schreef daar aanstonds van den bedelzak. Ofschoon het publiek bedelen op Curaçao geen mode is en misschien ook door de policie niet zou geduld worden, zoo is het bedelen in het geheim aan de huizen, vooral des avonds, zeer in zwang. Die dan, door schaamte weerhouden over dag niet durft uitgaan, omdat men hen kent, als tot goede familie of voortijds gegoede familie behoorende, en omdat zij geen voegzame kleeding hebben, om hunne naaktheid te bedekken, — bedienen zich van de duisternis om aan de huizen van voormalige bekenden of van gegoeden aalmoezen te vragen, of ze zenden er een jongen of meisje op af met of zonder bedelbrief. Haalden die armen daardoor nog niet een plakje (2½ cent) op, dan zouden ze gewis van gebrek omkomen, daar de armkassen hun wel eenigen onderstand kunnen geven, maar hen niet onderhouden. En als het armbestuur zulke ellendigen in het gasthuis zou willen plaatsen, met behulp van eene toelage van de Protestantsche Maatschappij van Weldadigheid, dan zouden de meesten hunner uit trotschheid, liever in huis of bij de straat doodvallen van gebrek, dan daar in te gaan. Want velen van hen, die thans gebrek lijden, behoorden eertijds tot welgestelden stand en goede familiën, zij, of hunne ouders of grootouders; die herinnering blijft hen bij en verlaat hen nooit. Zoodra men hen spreekt, is het een ophalen van de grootheid van

weleer en van de posten, die de vaderen te voren hebben bekleed en van den rijkdom dien zij bezeten hebben.

Als een bewijs van achteruitgang zijn ook de menigvuldige hypotheken te noemen, die op woningen en plantages rusten, en de bijzondere obligatiën, die onder twee borgen gepasseerd worden. 't Is waar, men heeft op Curaçao geen effecten, zooals men die in het moederland noemt, en men handelt er niet in, en een vermogend man kan er zijn couponnetjes niet afknippen en aldus op zijn gemak rentenieren. Het uitzetten van geld moet er bij wijze van hypotheken of van obligatiën plaats hebben. Maar daarmede behoeft dan ook nooit iemand verlegen te zijn; en wil hij zijn geld zelf niet uitzetten, hij kan het aan weeskamer of spaarbank overgeven, die er ook nooit mede verlegen zitten, maar er altijd plaatsing voor vinden. Een bewijs, zooals het mij ten minste voorkomt, dat er geen algemeene welvaart heerscht, want dan zou men wel eens met zijn geld verlegen zijn. Doch of nu het betalen der renten altijd zoo vlug gaat, als het opnemen van gelden, daaraan heb ik gegronde reden om te twijfelen. De openbare inrigtingen en bijzondere personen zijn wel hoogst inschikkelijk, om uitstel van betaling te geven, en te wachten, soms ook wel om verloopen rente bij het kapitaal te voegen, maar eindelijk zitten toch de geldopnemers onder den zwaren last der rente gedrukt en ter nedergedrukt en hunne bezittingen gaan in handen van den geldschieter over. Tegenwoordig is bij dat geven van hypotheek niet te verliezen, al worden de renten een tijd lang niet betaald, wegens den hoogen prijs der effecten (huizen, landerijen enz.), doch voorheen hebben door het achteruitgaan van den prijs, de hypotheekhouders geweldige klappen gehad. Ik herinner mij dat een pand, waarop *f* 5000 hypotheek was gegeven, voor schuld voor *f* 1300 verkocht werd. Er is volstrekt geen reden, waarom de panden tegenwoordig zoo hoog zijn opgevoerd en ook volstrekt geen zekerheid dat dit zoo blijven zal. De gewone rente is 6 pCt.

Nu meene men niet uit hetgeen ik hier nederschreef, dat op Curaçao alles volslagen armoede is, want ofschoon er onderscheiden menschen en huisgezinnen zijn, die men niet weet, hoe of waarvan zij bestaan en leven, zoo is toch het woord armoede bijna niet toe te passen op het negerras, of zij moeten oud en ziek worden, want hunne levenswijze is zoo sober, hunne behoefte zoo gering, aan armelijke woning,

ligging en kleeding zijn zij zoo gewend, dat, wanneer ze niet aan den drank zijn, weinig centen per dag voldoen om zich te voeden en te onderhouden. Maar bovendien gaat het den koopmansstand redelijk wel en de winkelier heeft ook niet te klagen. Er mogen in den koophandel niet zooveel zaken te maken en niet zoo enorm veel geld te verdienen zijn, als toen de smokkelhandel in vollen bloei was, het geld als water toestroomde en de negers op straat om vijf francsstukken zaten te dobbelen, — men kan het zien aan het opknappen der pakhuizen en winkels, aan het meer en beter uitstallen van waren, aan de nieuwe winkels die geopend worden, dat er op Curaçao toch nog al geld wordt verdiend, vooral door hen die van den huize Israels zijn. Ik weet wel, dat het uitwendige niet altijd een bewijs is van het reëele, maar toch, als de verdiensten niet goed waren, zou men noch het een noch het ander kunnen doen. Ook niet indien de vooruitzigten niet goed waren, of althans indien men niet met eenigen grond op goede vooruitzigten hoopte. Er wordt vooral door de Israëlieten veel met geld gespeculeerd, zij kunnen over veel geld beschikken en ondernemen zaken waarover men verbaasd staat.

Is het nu zóó welvarend onder de christenen niet gesteld, ook onder hen zijn toch niet allen arme lieden. Er zijn goed bezoldigde ambtenaren, die fatsoenlijk van hun inkomen kunnen leven, en dit ook doen; er zijn er die door vlijt en werkzaamheid een onbezorgd leven kunnen leiden; er zijn er die als kapitalisten bekend zijn en dit ook toonen door huizen die zij bouwen en zaken die zij ondernemen. En ofschoon nu iemand, die vele jaren op Curaçao gewoond had en met de zaken goed bekend was, mij niet lang geleden verzekerde, dat Curaçao van jaar tot jaar armer werd, zoo is het toch niet te miskennen, dat er eene betrekkelijke welvaart heerscht, en dat, indien eerlijkheid, goede trouw, ordelijke zeden bij nijverheid en arbeidzaamheid wierden aangekweekt, Curaçao, buiten door den mensch niet te voorziene gebeurtenissen, zijn stand als kolonie van Nederland nog lang zal kunnen bewaren.

Paramaribo, 31 December 1867. S. van Dissel.